

A Ground Zero öröksége
A New York-i Nemzeti 9/11 Emlékmű
TDK- dolgozat

A Ground Zero fogalma 9/11 után

A World Trade Center ikertornyait¹ összeomlásával Manhattan látképe radikálisan megváltozott, ez a változás pedig lenyomata a status quo változásának, az amerikai nemzetben és társadalomban bekövetkezett zavarnak. A tornyok szimbolikusak álltukban és pusztulásukban is: jelképei voltak egy gazdasági hatalomnak, egy nyugati városi életmódnak, egy világváros vérkeringésének központjában, annak szívében helyezkedtek el. Leomlásukkal a szimbólum egyik fele elpusztult, helyén űr és hiány tanúskodott az ott meggyilkolt háromezer ember hiányáról és a biztonság illúziójának elvesztéséről. A területet a merénylet után pár órával már „Ground Zero” névvel illette az amerikai média.² A ground zero katonai szakkifejezés, azt a terület jelöli, amely a földfelszínen a legközelebb található a robbanáshoz.³ Sajátos a kifejezés használata ebben az esetben, ugyanis a második világháborús japáni atomrobbanásokhoz köthető a kialakulása, így maga után vonja az amerikai nemzet Hiroshima és Nagasaki történetével kapcsolatos soha el nem törölhető felelősségének kérdését, ahogy arra Chomsky is utal.⁴

A tér rehabilitálása ugyanígy parabolikus jelentésekkel bír: adekvát választ kell adnia a traumára, újra be kell kapcsolnia a teret a város lakóinak mindennapjaiba, és újra ikonná kell válnia több szinten: város, a nemzet, az újrakezdés és a rettenthetetlenség szimbólumává. A konfliktus pedig pontosan ebben rejlik: minek emelünk pontosan emléket, a halottaknak, a támadásnak, az azt megelőző vagy az azt követő New York-i életnek és nemzeti öntudatnak?

9/11 eleven része a kommunikatív emlékezetnek, még nem telt el annyi idő, hogy átkerüljön a kulturális emlékezetbe,⁵ továbbá lieux de memoire-ként⁶ pedig csak akkor válik értelmezhetővé, amikor már az emlékezetet felváltja a történelem. Ezért különleges és jelentőségteljes az emlékterület megtervezése: miközben a Ground Zero erősen politikai terület, egyszerre kell megfelelnie a túlélők trauma-feldolgozásának, a hozzátartozók gyászának, egy város-rehabilitációs törekvésnek - amelyek mind a jelennek szólnak, de annak is, hogyan tartsa a jövő nemzedékekben hatékonyan életben 9/11 fogalmát. Ahogy Watts fogalmaz: „a Ground Zeronak túl időn és körülményeken főként egy olyan közönséghez kell

1 A World Trade Center a hét épületből álló komplexum volt, amelynek utolsó tagja a támadást követő hetedik órában rogyott össze.

2 FOX News - Rick Leventhal interviews 9/11 WTC witness. 2011.09.11. online:

<http://www.youtube.com/watch?v=07hJhmiWZSY> megtekintés ideje: 2012.12.15. 17.04.

3 Katonai szótár. Online: http://www.militaryfactory.com/dictionary/military-terms-defined.asp?term_id=5818. Letöltés ideje: 2012.12.16. 11.41.

4 Chomsky 2005.

5 Vö. Assmann 1992.

6 Vö. Nora 1999.

szólnia, amely még nincs jelen.”⁷.

Az emlékmű

A Ground Zero kifejezés egyben azt is sejteti, hogy a terület tabula rasa, mivel nem csak a pusztulásra, hanem az újrakezdésre is utal.⁸ George Pataki kormányzó rögtön az elején megígérte a családoknak, hogy nem építteti újra a leomlott épületeket, ezzel teret adva az egyik legnagyobb jelentőségű térrehabilitálásnak, amely groteszk módon az építészek versenyévé vált.⁹ Hozzá kell tenni, hogy igen ritka, hogy ekkora területű emléktér kialakítására nyíljon lehetősége alkotóknak. Később még bőven szóba kerül, de meg kell említeni, hogy ebből is következik, hogy az esztétika és a gyász között feszültség húzódik, ahogy ez verseny az elitizmus és a populizmus vitája is volt egyben. Terjedelmi okoknál fogva azonban nincs mód részletesen kitérni az építkezést megelőző vitákra, és Pataki kormányzó választása, Daniel Libeskind és a tulajdonos Silverstein, választása David Childs építészek között feszülő ellentétekre sem.¹⁰

Látnunk kell, hogy nem csak emlékműről, hanem egy térkomplexumról van szó, amelynek megépítésére végül Libeskind nyert jogosultságot, aki mellett sokat nyomott a latba, hogy eredetileg is emlékhelyként fordult az egész újjáépítéshez, szimbolikus neveket adva a komplexum részeinek, megpróbálva tekintettel lenni a gyászra. Személye új narratívát emelt be az amúgy is parabolikus jelentéshalmazba: emigráns lévén, a bevándorlók szemszöge, a melting pot szellemisége is helyt kapott a terület jelentései között. Számtalan emigráns dolgozott az épületben, akikről nincs diskurzus, ahogy arról sem szoktunk beszélni, hogy a környéken élő bevándorlók helyzete is radikálisan megváltozott a támadások után. Idegenségük és a velük szembeni ellenszenv a félelem okán megnőtt, olyannyira, hogy a muszlim taxisofőrök USA zászló kiragasztásával próbáltak magukat kivonni a kollektív felelősség vádjától.¹¹ Libeskind személyéhez hozzá kell még tenni, hogy ő a tervezője a berlini Zsidó Múzeumnak, mely épület önmagában, üresen is megrázó holokauszt emlékmű, így Libeskind előtörténete alapján látatlanul is bizalmat szavazhatnánk épületkomplexumának, amelyre még később visszatérünk. Most azonban nézzük meg részletesebben magát az emlékművet, amely ugyan a Libeskind által megálmodott területre, de nem általa tervezve épült.

⁷ Watts 2009, 413.

⁸ Sturken 2004

⁹ Sturken 2004

¹⁰ Low 2004

¹¹ Low 2004

Ha már a dolog földrajzát vesszük, elengedhetetlen hogy megemlítsük, hogy egy tengelyben helyezkedik el a szintén tökéletes Irish Hunger emlékművel, egy második világháborús emlékmű áll a Battery Parkban, és a közelben van egy indián temető, így adva még inkább össznemzeti narratívát a vizsgált emlékművünknek is¹².

A 2003-as megemlékezéskor a lerombolt tornyokat két ideiglenesen kialakított medence jelképezte, amelyekben az áldozatok hozzátartozói helyezték el virágaikat, így nem előzmény nélküli az emlékmű mai formája.¹³ Az emlékhelyről szóló pályázatot már 2002 tavaszán meghirdette George Pataki kormányzó és Michael Bloomberg polgármester. A győztes tervet, amely a „Tükröződő hiány” címet viselte, 63 nemzet 5201 pályamunkája¹⁴ közül választotta ki egy nap leforgása alatt a tizenhárom-tagú zsűri.¹⁵ A nyertes – a mellesleg izraeli származású¹⁶ - Michael Arad építész és Peter Walker tájépítész terve lett, amely a zsűri szerint mindenben megfelelt a pályázat feltételeinek, miszerint tegye láthatóvá az ikertornyok helyét, név szerint emlékezzen meg az áldozatokról – köztük az 1993-as robbantásos merénylet hat áldozatáról is –, állítson emléket az azonosíthatatlan áldozatoknak, biztosítson helyet a csendes elmélkedésre, érzékeltesse a támadás globális jelentőségét és a történetek alaposabb megismerésére sarkalljon.¹⁷

Arad és Walker munkája két részből tevődik össze. Az ikertornyok helyén két tükröződő, négyzet alakú, egyenként legalább egy hektáros medence áll, melyekben Észak-Amerika legnagyobb mesterséges vízesései csobognak. A medencék ironiája, hogy habár a fetisizált nyomok helyén állnak, valójában ezek a terek sosem léteztek, az ikertornyoknak ilyen része sosem volt, ezek is mesterségesen kreált üregek.¹⁸ Az oldalaikon aláeső vizek a medencék közepén lefolynak, a terv szerint így jelképezve a hiányt.¹⁹ Ugyanakkor ezek a robajjal, szüntelenül aláomló vizek felidézik a mindenki emlékeibe eltörölhetetlenül bevésődött és a tragédia után katatón módra ismételt képet az összeomló tornyokról. Ám nem áll módomban

¹² Köszönettel tartozom Monroe E. Price professzornak a földrajzi kalauzolásért, és az értelmezésben nyújtott segítségért.

¹³ A hozzátartozók nem akarnak medencéket a WTC helyére. <http://www.origo.hu/nagyvilag/20040107ahozzatartozok.html> letöltés ideje: 2012.12.14. 11.53.

¹⁴ <http://www.911memorial.org/design-competition> Letöltés ideje: 2012.12.14. 11.53.

¹⁵ Paula Grant Berry, 9/11 Memorial igazgatósági tag, akinek férje meghalt a 2001-es támadásokban, Susan K. Freedman, Public Art Fund elnöke, Vartan Gregorian, Carnegie Corporation of New York elnöke, Patricia Harris, New York City önkormányzati képviselője, Maya Lin, a Wahingtoni Vietnam Veterans Memorial építész, Michael McKeon, Gov. George Pataki of New York előző kommunikációs igazgatója, Julie Menin, chairperson of Community Board 1 in lower Manhattan, Enrique Norten, Mexican, Martin Puryear, amerikai szobrász, Nancy Rosen, public art művész, Lowery Stokes Sims, a Museum of Arts and Design kurátora, Michael Van Valkenburgh, New York City városi táj művésze, James E. Young, a University of Massachusetts professzora. Ha már nagyrészt lefordítod a tisztségeket, akkor nem néz ki jól, ha marad benne lefordítatlan.

¹⁶ Habár nem kételkedem a döntés szakmaiságában, a tervező származása mindenesetre egy új dimenzióval, az arab-zsidó konfliktus horizontjával is megtoldja az emlékmű vitáját.

¹⁷ Nyilas Gergely: Nulláról indulva: emlékmű a Ground Zérónál. http://nol.hu/kulfold/20110910-nullarol_indulva. letöltés ideje: 2012.12.14

¹⁸ Sturken 2004

¹⁹ <http://www.911memorial.org/about-memorial>. Letöltés ideje: 2012.12.14. 11.53.

megítélni, hogy ez a fajta megállíthatatlan omlás egyáltalán szándékolt volt-e, azt pedig végképp nem, hogy retraumatizálásnak minősíthető-e, és milyen hatást gyakorol látványa a túlélőkre.

A medencék szegélyeit bronzpanelek borítják, melyeken 9/11 áldozatainak, továbbá az 1993-as terrortámadás során elhunytaknak nevei olvashatóak áttört mintaként. Már ebből is látható, hogy az emlékmű valójában nem 9/11 Memorial – ennél többet vállal, némi túlzással azt mondhatnánk, hogy a „War on Terror”²⁰ manifesztációja. Ezen a vonalon tovább indulva talán azt is érdekes lenne vizsgálni egyszer, hogy a politikai hatalomváltás és ideológiai fordulat hogyan befolyásolta az emlékmű építésének tíz évig húzódó szakaszait, ám erre terjedelmi okoknál fogva ezúttal nem lesz mód. Visszatérve magához az emlékműhöz: a nevek - melyeken éjszakánként erőteljes, az égbe törő kék fény süt át - elrendezése véletlenszerű, és a terv szerint az áttört bevésésük arra hivatott, hogy a látogató rajtuk átnézve a zubogó vízre pillantson, így kötve a víz által elragadott neveket a hiányhoz.²¹ Kicsit előreugorva érdemes hozzáfűzni, hogy ez a haláluk elvont és jelképes, de szüntelen újrarájátszása, mely talán más hatást vált ki a túlélőből, a hozzátartozóból és mást a turistából. A tervnek ez a része egyértelműen a látogatók számára hordozza a preferált jelentést.

Az emlékmű másik része a tornyok leomlásának helyét körülölelő, egy a mesterséges parkok között is legzöldebb önfenntartó park, amelyet a WTC ötszáz mérföldes körzetéből származó négyszáz fehér mocsári tölgygel ültették be. Ez világosan a tradicionális metaforát jeleníti meg: az évszakok változásai elmúlást és az újjászületést szimbolizálják.²² Ám emellett fontos, hogy a park jelenti az összeköttetést a városlakók és a tragédia között, mintegy átjárást biztosítva az emlékezés és a hétköznapi élet között. A fákat úgy helyezték el a térben, hogy kelet–nyugati irányban katonás rendezettséget, észak–déli irányban pedig erdőszerű szabálytalanságot sugározzanak,²³ ezzel is a káosz és rend periodikusságára célozva.

A park egyik oldalát a már készülő, a norvég Snohetta és az amerikai Davis Brody Bond Adeas tervezőcégek által megálmodott múzeum bejárati épülete zárja le, amelyen keresztül majd a park alá rejtett termekbe juthatnak a látogatók. A déli oldalon egy bronz dombormű található, amely a terrortámadás utáni mentőmunkálatokban életét vesztett 343 New York-i tűzoltónak állít emléket.²⁴ A tűzoltókkal kapcsolatban látnunk kell, hogy az ő emlékezetük

20Vö. Thussu 2006

21 <http://www.911memorial.org/about-memorial>. Letöltés ideje: 2012.12.16. 11.56.

22 Nyilas Gergely: Nulláról indulva: emlékmű a Ground Zérónál. http://nol.hu/kulfold/20110910-nullarol_indulva. letöltés ideje: 2012.12.14

23Jessica Dailey: 9/11 Memorial Uses Green Design to Create a Place of Remembrance. Memorial Uses Green Design to Create a Place of Remembrance. Inhabitat New York City. 2012.09.11. Online: <http://inhabitat.com/nyc/911-memorial-uses-green-design-to-create-a-place-of-remembrance>. Letöltés ideje: 2012.12.16. 11.56

24 Nyilas Gergely: Nulláról indulva: emlékmű a Ground Zérónál. http://nol.hu/kulfold/20110910-nullarol_indulva. letöltés ideje: 2012.12.14

egy másik ősi narratívát követ: a mártírok emlékezetét. A toronyban dolgozott áldozatok emléke a háborús civil áldozatokéhoz hasonló, akik csak haláluk – passzív - aktusával válnak a haza hősévé, addig a tűzoltók szerepe sokkal egyértelműbben a hős narratíváját követi. Érdeemes talán érintőlegesen kitérnünk erre a kérdésre a becsapódó repülőgépek áldozatainak kapcsán is. Teljesen világos a különbség a két toronyba és a Pentagonba zuhanó repülőgépek utasairól való diskurzus és a United 93-as járat utasainak megítélése között. Csak emlékeztetőül említem, hogy az utóbbi járat utasai, értesülvén az eltérítés öngyilkos céljairól, szembeszegültek a gépeltérítőkkal, és a dulakodás közben a gép lezuhant Shanksville-nél egy mezőn Pennsylvániában, húsz percnnyire a terroristák célpontjától. A terület félreeső mivolta miatt igazi zárandokhelyé vált saját emlékműkomplexummal, és ma beszédesen a Becsület Mezejének hívják.²⁵ Ám ezen az egyértelmű hősnarratíván belül is találkozhatunk a korábban említett passzív – aktív distinkcióval. Ugyanis Dahl pilóta özvegye fontosnak tartja hangsúlyozni, hogy a férjét azért végezték ki a terroristák, mert meg akarta akadályozni, hogy azok átállítsák az útirányt.²⁶ Ezzel a kiemeléssel, máris átalakul a pilóta halálának emlékezte.

A nem haszontalan kitérő után visszatérve a Ground Zerora, tudnunk kell, hogy végül van a térnek még egy eleme, amely egyértelművé teszi, hogy az emlékmű nem a múltnak szól: 2006 óta itt épül az ország legmagasabb üvegpalotája, a végleg csak 2013-ra elkészült, Daniel Libeskind tervezte One World Trade Center. A négy lefelé és négy felfelé fordított háromszögből álló, nyolcszögű épület magassága is szimbolikus: pont 1776 lábat tesz ki, utalva a Függetlenségi Nyilatkozat elfogadásának évére, emiatt is titulálja a köznyelv Szabadság Toronynak.²⁷ Nem nehéz értelmeznünk ezt a szimbólumot: a Függetlenségi Nyilatkozat amerikai nemzeti jelkép, forrása a nyugati szabadságjogoknak és szellemiségnek, és az erre épülő amerikai identitástudatnak. Arról nem is beszélve, hogy formájában Libeskind elmondása szerint is a szabadságszobrot idézi.²⁸ A torony felépítése, habár kirívóan direkt intézkedés, mondhatni szinte giccs, világosan állást foglal a nemzeti múlt és a nemzeti jövő mellett, amely között a terrorcselekmények, csak mint törés jelenhetnek meg.

2011. szeptember 11-én a város egy egész napos megemlékezése során hivatalosan megnyitották a Nemzeti 9/11 Emlékművet. A támadások másik két helyszínén, a Pentagonnál,

25 <http://www.honorflight93.org/> Letöltés ideje: 2013.05.19. 17.06.

26 Dave DeLozier: Remembering the pilot, husband, father and hero of Flight 93. Online: <http://www.9news.com/news/article/218725/188/Remembering-the-pilot-husband-father-and-hero-of-Flight-93> Letöltés ideje: 2013.05.19. 17.11.

27 Nyilas Gergely: Nulláról indulva: emlékmű a Ground Zerónál. http://nol.hu/kulfold/20110910-nullarol_indulva. letöltés ideje: 2012.12.14

28 Daniel Libeskind: <http://www.teachhub.com/911-memorial-video-writing-prompts> Letöltés ideje: 2013.05.19. 22.14.

és Shanksville mellett már korábban állítottak emlékművet az áldozatoknak, és szerte az országban,²⁹, sőt a világban³⁰ találhatóak 9/11 emlékművek, amelyeket egy későbbi tanulmányban érdemes lenne összevetni.

Az emlékmű elemzése és vitája

Ahogy többször szó esett róla, az emlékmű attól lesz vita kérdése, hogy egészen pontosan kinek is szól. A Tükröződő Hiány design-ja véleményem szerint teljesíti a jövőnek szánt feladatát, ellenben az érintettek túl sterilnek titulálják³¹. Itt találjuk szembe magunkat azzal a kérdéssel, hogy a hozzátartozók bevonásával vagy anélkül készült - e az emlékmű. Azt kell mondanunk, hogy a design kérdésében csak érintőlegesen volt szerepük a zsűriben helyet foglaló túlélőn keresztül. Low említést tesz arról is, hogy a domináns emlékezeten kívül nem hagytak teret az egyéni megemlékezésnek: az építési kerítést kidíszítették személyes megemlékezésekkel, de a hatóságok leszedték azokat³². Ellenben a hozzátartozók segítségét kérték az áldozatokról való információ- és relikviagyűjtéshez, amely leginkább a tervezett, de el nem készült múzeum számára releváns, ugyanis a tervek szerint az felel majd az egyes áldozatokra való egyéni megemlékezéséért.³³ Ennek hiányában a hozzátartozók joggal érezhetik, hogy az emlékmű nem értük van, tüntetésekkel és a bíróságon tiltakoztak ellene.³⁴ A kérdést nehezíti az is, hogy a múzeum építése során finanszírozási problémák merültek fel,³⁵ ennek következményeként a munkálatok elhúzódnak.

Egy erősen kegyeleti oldala is van a kérdésnek: számos áldozat azonosítatlan maradt, illetve áldozatok sokaságának, több mint felének maradványai még mindig az építkezési terület alatt nyugszanak,³⁶ így tulajdonképpen egy sajátos temetőként is értelmezendő a tér, amely még az eddigieknél is érzékenyebb dimenzióval tölti meg az emlékmű értelmezési szféráit. Miután kiderült, hogy nem fedezhető fel az összes holtest, szakrálisnak nyilvánították

29 Dömötör Ági: Acél könnycsepp és Isten keze - hogyan emlékezik szeptember 11-re Amerika? Origo. 2011. 09. 11., 12:03. Online: <http://www.origo.hu/kultura/20110909-tiz-eve-tortent-a-szeptember-11-i-terrortamadas-emlekmu-emlekhely.html>. Letöltés ideje: 2012. 12. 16. 12.13.

30 Szeptember 11-ei emlékműveket avattak Magyarországon. 2012.09.11. Online: http://hungarian.hungary.usembassy.gov/event_09112012.html. Letöltés ideje: 2012. 12. 16. 12.13.

31 Samantha Gross: 9/11 families upset over Ground Zero museum delays. 2012.05.08. 10.19. Online: http://www.msnbc.msn.com/id/47475157/ns/us_news-life/t/families-upset-over-ground-zero-museum-delays/#.UM7i6G_aXcl. Letöltés ideje 2012.12.16. 10.17.

32 Low 2004

33 <http://www.911memorial.org/museum> Letöltés ideje 2012.12.16. 10.18.

34 A Tükröződő Hiány. 2006. 05. 14.8:31. Online: <http://www.muvesz-vilag.hu/kepzomuveszet/hirek/1195>. Letöltés ideje 2012.12.16. 10.17.

35 Samantha Gross: 9/11 families upset over Ground Zero museum delays. 2012.05.08. 10.19.

Online: http://www.msnbc.msn.com/id/47475157/ns/us_news-life/t/families-upset-over-ground-zero-museum-delays/#.UM7i6G_aXcl. Letöltés ideje 2012.12.16. 10.17.

36 A WTC emlékmű alá temetik a tízezer azonosíthatatlan testmaradványt. 2005. 02.23. 20:15. <http://index.hu/kulfold/9110223/>. Letöltés ideje 2012.12.16. 10.20.

a tornyok helyét. A tudomány eszközeivel igyekeztek azonosítani a testek maradványait, viszont ennek a másik oldala, hogy a tudomány, a modernitás sokkja egyúttal az is, hogy az emberi testek egyáltalán nyomtalanul eltüntethetőek, nem marad más, csak a por. Marita Sturken, akivel gyakran egymástól függetlenül hasonló következtetésekre jutunk, kiváló esszéjében hosszan értekezik az ikertornyok pusztulása után maradt porról.³⁷ Porból vétettünk, porrá leszünk - így lehetne összesűriteni a por az ember egyidejű elpusztíthatóságára és elpusztíthatatlanságára utáló szakrális értelmű jelentését. Ugyanakkor a por nagyon is profán: az utcákat ki kell takarítani tőle, hogy például a New York-i tőzsde ki tudjon nyitni időben. Ezt a port el kell távolítani, hogy az élet újrakezdődhessen. Miután világossá vált, milyen kevés túlélő van, a por hamvakként is értelmezhetővé vált³⁸. A gyász ugyanis igényli a földi maradványokat a feldolgozás folyamatában. A gyászolók számára a halott teste rendkívül fontos, amihez a legtöbb háborús esetben nem jutnak hozzá. Azért merem a háború példáját említeni, mert ez a fajta erőszakos halál sok mindenben hasonló a háborús halálhoz, de az összehasonlításra most részletesen nincs mód. A halál szimbolizációja alapvető fontosságú a gyászban: ez a metonímia, a jelentés áthelyeződése a holttestről a sírra, vagy síremlékre lehetővé teszi, hogy a gyászolók rögzítsék bánatukat a hordozóra, ami átveszi a halott helyét.³⁹ Ezért kihagyhatatlan esetünkben a gyász során az emlékmű szerepe, ami ugyanakkor ellentmondásos is, hisz a heroizálás egyesek szerint pont, hogy megnyújtja a gyász folyamatát ahelyett, hogy könnyítené azt.⁴⁰ Hozzá kell tenni, hogy Koselleck más véleményen van: szerinte a hősi halál szimbolizálása erősíti a hozzátartozóban, hogy szerette halála nem volt hiába való.⁴¹ Esetünkben pedig nem nehéz belátni, hogy ez utóbbira nagy szükség van, hisz a terrortámadás általi halál a legfelfoghatatlanabb és értelmetlenebb halálnemek közé sorolható. Éppen ezért októberben egy Giuliani nevű politikus létrehozott egy rendszert, amelyen keresztül a hozzátartozók urnában kaphattak a World Trade Center porából, hogy így pótolják a földi maradványokat.⁴²

A porból azonban nem csak a hozzátartozók kaptak, mindenhova beszállt, a lakók hazavitték a ruhájukon, a hajukban. Ezen a ponton kerülnek be az értelmezési képünkbe a Battery Park City lakói. Habár a zsűritag elmondása szerint lehetőség nyílt az interakciókra, és közös munka volt New York polgáraival⁴³, az etnográfiai kutatás eredményei azt mutatják,

37 Sturken 2004

38 Sturken 2004

39 Audoin-Rouzeau – Becker 2007

40 Audoin-Rouzeau – Becker 2007

41 Koselleck 2002

42 Sturken 2004

43 Garvin 2005

hogy a lakók úgy érzik, nem volt kikérve a véleményük a tér rehabilitálásával kapcsolatban.⁴⁴ Látnunk kell, hogy nem csak a jövőről, hanem a jelenről is beszélnünk kell ebben az esetben. Az urbanisztikai kérdést is figyelembe kell venni: nem csak áldozatok vannak, hanem lakók is. A lakók, akiket Low tanulmányában hosszan tárgyal, nem akarnak sem egy temetőben, sem egy emlékműben élni, amíg a hozzátartozó választhat, hogy együtt él-e az emlékművel, a lakó nap mint nap látja azt.⁴⁵ Az ő véleményük volt a legkevésbé figyelembe véve a tervezés és az építkezés során, pedig ők is megszenvedték az eseményeket. Ők is traumatizáltak: saját otthonukból látták a tornyok összedőlését, az ablakokon kiugorva öngyilkosságba menekülő embereket. Az eset után a területet evakuálták, csak kísérettel mehettek vissza az otthonukba, ahova a nyitott ablakokon át beszálltak a World Trade Center maradványai. A poszt-traumatikus stresszel náluk is kell számolni, amelyek megnyilvánulásai a rossz alvás vagy a kinti tájékozódási képesség elvesztése. Habár különböző faktorokkal rendelkező lakók különbözően érzékenyen reagálnak a támadásra: más a válasz az életkor (például háborús tapasztalat) függvényében, vagy a központtól való távolsághoz viszonyítva. Mindenesetre 45%-uk elköltözött, a lakosság fele kicserélődött. A helyükön maradtak félelemben élnek, az új lakók pedig idegenek, akik nem rendelkeznek ugyanazokkal a tapasztalatokkal, nem élték át együtt a traumát. Ez demográfiai változást is eredményezett a területen, hisz főként a családoso költöztek el, mivel a gyermekek különösen rosszul viselték a támadást. A gazdasági oldalt is látnunk kell: sokan elvesztették a munkájukat, így gazdasági kérdés sok esetben égetőbb a memorializációnál. Kicsinyesnek tűnhet, mégis a hétköznapi tapasztalat része, hogy a terület legnépszerűbb plázája helyezkedett el a központ aluljárószintjén, sokan ezt is hiányolják.⁴⁶ A lakók egyszóval a megelőző életüket akarják, visszakapni, és erre a gondolatra a következőkben még visszatérek.

A túlélők szempontjának elemzéshez segítségül az egyik anonim túlélő blogját⁴⁷ választottam, amelyben ő is bevallja, hogy véleményében nem osztozik az összes túlélő és hozzátartozó, én mégis szemléletesnek találom, hisz reagál az itt felvetett problémákra. A túlélő a tragédia után pár nappal visszatért a helyszínre, amely valószínűleg retraumatizálta: térden állva zokogott a romokon, miközben egyre világosabban érezte, hogy szent talajon áll. Ezt a találkozást állítja szembe az emlékművel való, tíz évvel későbbi találkozásával, amely egyáltalán nem volt felemelő számára: úgy érezte a tér deszakralizálódott és

⁴⁴ Low 2004

⁴⁵ Low 2004

⁴⁶ Lásd részletesen Low 2004

⁴⁷ My visit to the 9/11 Memorial. 2012. 04. 17. Online: <http://visittomemorial.blogspot.hu/>

kommerciálizálódott.⁴⁸

A szakralitás kérdése különlegesen érdekes. Habár gyorsan kereszténnyé vált a tér, mivel megáldották és keresztet kapott, hinnünk kell Sturkennek, és be kell látnunk, hogy az amerikai kultúrában az olyan szakrális hely koncepciója, ahol vért ontottak, inkább szekuláris és nemzeti, semmint vallásos. A csataterek is például inkább szakrális patrióta helynek bizonyulnak,⁴⁹ és ez a megállapítás elemzésünket ismét a politikai szerepvállalás kérdése felé tolja el. Ugyanakkor a szakrális nem lehet hétköznapi, nem lehet az a hely, ahol élet, munka, kereskedelem zajlik - itt ismét visszaköszön a lakókkal kapcsolatos ellentmondás. Sturken példáján át szépen megvilágítható a túlélő által is leírt deszakralizálódási folyamat. Eleinte a rendőrök utasításaira tiszteletet kellett mutatni a látogatóknak, ennek értelmében tilos volt fotózni, januárra viszont már kilátó rámpát is csináltak a jobb látványért, ami mára árucikké vált.

És valóban, habár a későbbiekben tervezik az emlékmű nyilvánossá tételét, jelenleg a területen zajló építkezések miatt azonban belépési engedélyeket, vagyis jegyeket kell váltani. Egy nap leforgása alatt pedig 11 000 belépő kelt el, s továbbra is sorra telnek meg az időpontok.⁵⁰ Ennek következményeként a turisták – és hangsúlyosan nem látogatók – tömött, irányított sorokban haladnak egyik pontról a másikra. Tény, hogy ez nem segíti a csendes elmélyülést. Itt kell megjegyeznünk, hogy az emlékmű a dark turism kedvelt helyszínévé vált.⁵¹ Sturken nem kis gúnnyal megjegyzi, hogy a PATH vasút érdekes keveréke lett a tömegközlekedésnek és a Disney vasútnak.⁵² Turistalátványosság mivolta kereskedelmi területként is újradefiniálja a teret: míg azelőtt az egyik legnépszerűbb pláza állt itt, ma szuveníreket árulnak. Nem csak a múzeum shop jelképezi ezt a turisztikai szférát, hanem a tény, hogy a legnépszerűbb bevásárlóközpont a Century 21 közvetlenül az emlékhellyel szemben helyezkedik el, így nem egy ember sétálgat Century 21-es bevásárló szatyorral a Ground Zero medencéinél. Így ez a tér most leginkább a turistáké és a hatalomé. Az emlékmű stábja az áldozatok születésnapján fehér rózsát tesz a nevükre, így hivatalos gyászt hozva létre. Ezzel szemben láthatjuk, hogyan működik az egyéni emlékezet és gyász különálló, személyesen lerakott csokrok esetében. 2013. októberi helyszíni szemlémen, csak egy embert láttam az ott töltött napomon, aki látványosan egyetlen nevet simogatott. Ennek oka, hogy az emlékmű alatt folyó vízbe mártott kezünkkel végig simítva a nevet, az újra életre kel. Igaz, ez

48 „This is what the tragedy of 9/11 has been reduced to; a souvenir key chain?” teszi fel a kérdést.

49 Sturken 2004

50 Az emlékek őre – a New York-i 9/11 Emlékmű . Online: <http://desztinaciomarketing.hu/1729/az-emlekek-ore-%E2%80%93-a-new-york-i-911-emlekmu/>. Letöltés ideje: 2012.02.06. 12.14.

51 Michael T. Luongo: 9/11 Memorial: Ground Zero as Dark Tourist Site. 2011.09.05. Online: <http://www.psmag.com/culture/9-11-memorial-ground-zero-as-dark-tourist-site-34277/> Letöltés ideje: 2012.02.06. 12.15.

52 Sturken 2004

is hivatalos megemlékezési mód, mégis, onnan tudni, hogy működik az emlékhely területén a személyes megemlékezés is, hogy egyes nevek víznyomosabbak, mint a többi.

Visszatérve a túlélő blogjára, a legszembeszökőbb, hogy a hely eredeti, a tragédiát megelőző formáját, mi több hangulatát hiányolja. Ennek egyik jelképe,⁵³ hogy a The Sphere elnevezésű, Fritz Koenig készítette szobor és elhelyezésének vitája. A The Sphere valójában túlélő, a metál gömb ugyan megsérült a támadásokban, de nem pusztult el, így vált szoborból emlékművé,⁵⁴ viszont nem kapott helyet az eredeti tervekben, végleges elhelyezésének kérdése azóta is húzódik. A Gömb minden tervezés nélkül vált a halhatatlanság, az elpusztíthatatlanság, a halottak és túlélők emlékévé, így érthető a túlélők a Gömbhöz való kötődése. Ám ez is a tragédia emlékezete, illetve a tragédia előtt és után kontinuitásának jelképe. Ellenben, ahogy korábban említettük, a túlélőnk nem csak ezt hiányolja, hanem a támadások előtti tér emlékezetét. Lenyűgözően érdekes, hogy tulajdonképpen azt fogalmazza meg a saját életére vonatkoztatva, amelyről James E. Young beszél a holokaust emlékezet kapcsán: gyakran csak a törésre, a tragédiára emlékeztetünk, a holtakra, nem pedig az élőkre, a megelőző életre.⁵⁵ És valóban, a National 9/11 Memorial kérdéskör nehezen elválasztható a holocaust emlékezet és a háborús emlékezet kérdéseitől. Az ok talán a terror definiálásának nehézségeiben keresendő: nehezen fogható meg, hol húzódik a határ a háború és a terror között, és ennek a labilitásnak a következménye, hogy közös elemeket találunk az emlékezetben.

Csak szemléletes példaként említem, hogy az áldozatok neveinek elrendezése a bronzszegélyeken is hasonló a Young által tárgyalt zsidó temetők esetében tárgyaltakhoz.⁵⁶ A legérdekesebb pedig, hogy maga James E. Young a pályázatokat elbíráló zsűri tagja volt, és habár az emlékmű- komplexumon kutatói szemmel érezni az általa megfogalmazott törekvést — például az emlékparknak a városi térbe történő bekapcsolásán át —, de úgy látszik a túlélő számára ez kevés.

Strunken egy más szemszögből hasonlítja össze a terrortámadás emlékezetét a holokausztemlékezettel. Előcítálja Adorno sokat emlegetett gondolatát: “Auschwitz után nincs költészet”. Strunken abból az értelméből fordul a gondolathoz, amely elvonatkoztat a holokausztorzalmaitól, és egy általánosabb esztétikai kérdés felé mutat: úgy gondolja az

⁵³Julie Shapiro: 9/11 Family Members Start Petition to Save World Trade Center Sphere. 2011.02.28. 18.24. Online: <http://www.dnainfo.com/new-york/20110228/downtown/911-family-members-start-petition-save-world-trade-center-sphere>. Letöltés ideje: 2012.02.06. 12.15.

⁵⁴ vö. Pótó 2003

⁵⁵ Young 2004

⁵⁶ Young 2004

esztétika a trauma pillanataiban mindig ellentétes a fájdalommal⁵⁷, és ebből adódóan nem is található meg az egyensúly az esztétikai szép és a morális jó között a gyász pillanatában. Más szavakkal a konkrét helyzetre vonatkoztatva úgy véli, nem lehet kibékíteni a hozzátartozók jelenjét a következő generációk látogatóinak jövőjével. Habár Strunken tanulmánya kiváló, ezzel a gondolatával nem értek egyet: a művészetnek feladata a fájdalmat feldolgozni.

Ezt a kérdést talán az áldozatok személyének szentelt, hosszú csúszás után csak 2014 májusában megnyitott múzeum fogja feloldani. Nagy felelőssége lesz abban, hogyan mutatja be a tragédiát, hisz úgy kell informatívnak és elgondolkodtatónak lennie, hogy ne traumatizálja, illetve retraumatizálja a látogatókat.⁵⁸ A múzeum biztató tervei és céljai olvashatóak a komplexum hivatalos honlapján,⁵⁹ amely egyébként a virtuális emlékezet kiváló példája. A honlap önmagában egyszerre emlékmű és múzeumpedagógiai eszköz: az általános ismertetésen túl, lehetőséget nyújt hozzátartozóként emlékezni, turistaként virtuális túrát tenni, az áldozatokról ismeretet szerezni, stb. Diplomatikusan, megfelel a kegyeleti szempontoknak, miközben előre mutató és modern.

A Gömbhöz hasonló a támadás túlélő, és újraültetett Túlélők fája is, attól eltekintve, hogy ez az emlékműparkban hivatalos helyet kapott. A folytonosság szándéka itt is egyértelmű: arra buzdítanak, vigyünk és ültessünk a terméséből otthon, egy-egy névnek szentelve azokat.

A National September 11 Memorial Museum kiállítása

Mivel a múzeum csak 2014 májusában nyílt meg a nagyközönség előtt, a 2013. októberi terepbejárásomkor nem volt alkalmam személyesen bejárni, így csak a tárgyak egy korábban, a kiállítási katalógusban leközölt válogatását tudom elemezni. Természetesen a katalógus már önmagában egy szelekció eredménye, amelyet egy újabb kivonatolásnak vettem alá, mégis úgy vélem, hogy a kiválasztott reprezentatív darabok hitelesen tanúskodnak majd a múzeum törekvéseiről⁶⁰. Ha a 9/11 múzeum gyűjteményét kívánjuk vizsgálni, már az első lépéseknél kérdésekbe ütközünk. Nem tudjuk ugyanis egyértelműen meghatározni, milyen típusú gyűjteményként kezeljük ezt a múzeumot, hiszen az emlékmű esetében már meghatározott egyidőben jelenlévő, és egymást kioltó törekvések ebben az esetben is párhuzamosan működnek. Az ebből eredő kérdés, hogy valójában történeti vagy néprajzi múzeumként

⁵⁷ Strunken 2004

⁵⁸ Vö. Weber 2004.

⁵⁹ <http://www.911memorial.org/> Letöltés ideje: 2012.12.16.12.20

⁶⁰ Tárgyalt példáimat a kiállítás katalógusa alapján választottam, vö. Chanin – Greenwald, 2013

értelmezhetjük-e a gyűjteményt? Történeti, hisz az amerikai történelem egy fordulópontjának dokumentumait őrzi, ugyanakkor néprajzi is, hiszen egy szinkron lenyomatot ad a fordulópontot megelő és feldolgozni akaró társadalomról, mivel sok tárgy donáció révén került a múzeum tulajdonába.

Ehhez kapcsolódik a következő kérdés is: mi a célja ezeknek a tárgyaknak? A múzeum több helyen vállalja, hogy a saját feladata biztosítani az elhunytak történetének megismerését, egyfajta mauzóleumként működve. A katalógus címe is ezt hangsúlyozza: „A történetek, amit elmesélnek”. Ám a kiállított tárgyakat vizsgálva ez nem egyértelmű, mivel igen kínosan egyensúlyozik a gyűjtemény a sokkolás, hatásvadászat és darktourism, illetve az intimitás, kegyelet és gyász mezsgyéjén. Ezt a megállapítást a következő kiállítási tárgyakon keresztül kívánom alátámasztani. A tárgyak többféle forrásból származnak: van, amelyik a helyszín darabja volt, ami az áldozatok családjától származik, ami spontán megemlékezésből kanonizálódott nemzeti megemlékezéssé, illetve direkt ebből a célból készített emléktárgyak is helyet kaptak. A monumentálistól, mint az épületelemek, a megfoghatatlanig, mint az egyik áldozat utolsó telefonüzenete terjed a kiállított objektumok skálája.

A helyhez kötöttség ennek a múzeumnak alapvető eleme, egyértelműen nem alakíthatók volna kis másutt, csak a tragédia helyszínén. Emiatt igen lényeges, hogy az in situ elemek is a múzeum gyűjteményének részét képezik. Így a múzeum épületének eleme a lett a Slurry Wall és a tornyok néhány oszlopa. Kiállítási tárgy viszont az Impact Steel, a megtekeredett acéloszlop, amelyen a becsapódás nyomai láthatóak. Ezek az elemek egyszerre jelölik a támadás napját, és New York, illetve a tornyok 9/11 előtti mindennapjait. Nem szabad elfelejtenünk, hogy a városlakók számára az életvilág törésszerűen átalakult. Erre a megelőző életvilágra emlékeztet a megelőző épületen keresztül Minoru Yamasaki, az ikertornyok tervezőjének modellje, amit az eredeti építkezéseket megelőzően készített el, és az Amerikai Építészeti Társaság adományozott a múzeumnak. New York traumájára a Chelsea Jeans Memorial utal. Korábban tárgyaltuk bőven a New Yorkot hetekig borító por kérdését: David Cohen üzletét, a Chelsea Jeanst is ez lepte el. Mivel a támadás után a kereskedelem is leállt a város egyes pontjain, Cohen szükségét érezte annak, hogy konzerválja ezt a pillanatot, és a hatóságokkal együtt a boltja egy részletét emlékművé nyilvánították, és a múzeum számára igyekeztek megóvni. Később igazságügyi orvos szakértők megvizsgálták a ruhákat beborító port, és számos emberi maradványt találtak benne. Így értelmezhető ez az installáció urnaként a temető felett álló múzeumban.

Nem teljesen in situ, de monumentális épületelem a szintén kiállított Vesey Street Stairs, amely a WTC épületkomplexum északi sarkánál helyezkedett el, és százak számára

biztosította a menekülő útvonalat szeptember 11-én. Ez a lépcső így tanúskodik a túlélők perspektívájáról, miközben ennek inverzére is felhívja a figyelmet: vannak, akik túléltek azt a napot, míg vannak, akik nem menekülhettek meg ezen a lépcsőn keresztül. Hasonló jelentéssel bír Michele Mortocci cipője, amelyet menekülésekor viselt. Másrészt a lépcső egy gyakorlati, kiállítás-rendezői kérdést is felvet: miután az elméleti koncepció megszületett a múzeum tárgyairól és épületéről, gondoskodni kellett az objektumok szállításáról és mozgatásáról is, emiatt igen lényeges volt a logisztikai lépéseket is pontosan megtervezni. Egy újabb szempontot hoz, ha számba vesszük, hogy a tárgyak gyűjtése a jelenkor régészetének eredménye. A kiállítási katalógus is „archeology” címmel illeti az épületelemeket bemutató fejezetét, ám ezen túl is világosan látható, hogy romok eltakarításával párhuzamosan dokumentált gyűjtőmunkára is szükség volt, így egy új kihívást emelve az eddig nem tapasztalt és megoldandó örökségvédelmi munkálatok közé. Ezzel ismét visszajutunk a háborús emlékezet kérdéséhez, hisz ehhez hasonló régészeti munkálatokat a közelmúlt háborúi sújtotta területeken szükséges végezni.

Van egy az említettektől némileg eltérő kiállított épütelelem is, a Last Column. Nem olyan tisztán, mint a később tárgyalt Missing Poster Memorial, de ez is a spontán megemlékezés lehetőségességének bizonyítéka. Hajlamosak vagyunk a kollektív megemlékezést minden esetben gerjesztettnek látni, de a WTC példája pontosan azért hasznos számunkra, mert tanúi lehetünk az emlékezetgyártásnak. Jelenvalósága során válik ketté a szemünk előtt az eleve akaratlagosan létrehozott megemlékezés és a vele párhuzamosan létrejött, hajdan spontán, mára viszont a hivatalos irány által inkorporált emlékezet. Az Utolsó oszlop is ez utóbbi kategóriába sorolható. A romok eltakarítása során ez volt az az oszlop, amely mellett a mindennapi munkálatok során állandóan elmentek. Erre az oszlopra fűjték fel a SQ41 feliratot a FDNY, a helyi tűzoltóság tagjai emlékül az odaveszett 41-es osztagukra. Ezzel vette kezdetét az egyenruhás halottak nevének felsorolása, majd a romeltakarító és rekonstrukciós munkát végzők a civil áldozatok felsorolását is megkezdték. Az oszlop a ráfűjt nevektől transzformáción esett át: úgy távolították el végül a helyszínről, mintha egy monumentális holttest lenne. Kilenc hónappal a támadás után, 2002. május 30-án fejeződtek be a helyszíni munkálatok, és ezt egy ceremóniával zárták le, melynek során teherautón szállították el amerikai zászlóval letakarva az Utolsó oszlopot.

A korábban felvázolt áldozat-hős horizont a vizsgált tárgyak során is újra előtör, mivel nem csak az Utolsó oszlop állít emléket az aznap halálukba rohanó tűzoltóknak. Mickey Kross tűzoltósisakján kívül kitűzők, jelvények, névjegyek és egy kiégett tűzoltóautó is emlékeztetnek bennünket az egyenruhás halottakra. A kiállítás igen megható, de talán

intimitása miatt mégis hatásvadász eleme Sirius póráza. Sirius, a labrador Lieutenant David W. Lim Port Authority rendőrnek volt a társa, és a támadás napján is együtt dolgoztak az épületben. Lim értesülvén a becsapódásról elrohant segíteni, de előtte megígérte a kutyájának, hogy visszamegy érte. A rendőr később tényleg kockáztatta az életét, hogy megtalálja Sírúst a folyosókon, de eredménytelenül. Amíg Lim a romok alatt túlélte a támadást, Sírúst nem találta meg élve. Kiemelendő, hogy a kutatócsoport nem rangsorolta a gyászolókat, és eleget tett Lim kérésének, aki a kutyája csontjait kereste. Az azonosított kutyacsontokat a rendőrökutyák temetőjében földelhette el a végül a rendőr. Ez a történet arra világít rá, hogy a gyásznak számos formája van, és egy általánosnak vélt mérce alapján nem tud a hivatalos emlékezet mindegyiknek eleget tenni.

A Missing Poster Memorial spontán kialakulása az ellenpéldája a múzeum egész koncepciójának, hiszen nem egy archiválási kényszer hívta életre, hanem az idő előrehaladtával vált emlékművé akaratlanul. A tornyok leomlását követő napon már megjelentek az eltűnt embereket kereső plakátok a környéken. Viszont ahogy teltek a napok és haladt a kutatás, kezdett egyértelművé válni, hogy több túlélőt már nem fognak találni. Ez a felismerés indította el a folyamatot, melynek során ártékelődtek ezek az egyszerű fényképes papírlapok, és a hozzátartozók sírként kezdték látogatni a falakat. Koszorúkat, ajándékokat helyeztek alájuk, gyertyát gyújtottak mellettük. A takarítási munkálatok során ezeket el kellett távolítani, de a városvezetés tisztában volt a kegyeleti felelősségével, és eleve a plakátok archiválásával számolt, így azok az eltávolításuk után is biztonságba kerültek. Ez az objektum egyértelműen a hozzátartozók szemszögét mutatja.

Ezzel szemben a gép áldozataira emlékeztetnek például a 77-es járat darabjai, vagy Betty Ong jelentése az eltérítésről. Ez utóbbi nem csak amiatt érdekes, mert átlépünk vele az intagible örökség területére, lévén nem hagyományosan megfogható gyűjteményi objektum. Hanem azért is, mert Betty Ong légi utaskísérő hívása volt az első információ az eltérítésről, tehát ő adta az amerikai nemzet tudtára a támadást, ezzel ismét a nemzeti keretek közé helyezzük a személyes emlékezetet. Hisz Betty Ong családja számára ezek Betty utolsó ismert szavai, míg a nemzet számára a történelmi fordulópont kezdete. A múzeum ebből a szemszögből nem a támadás emlékhelye, hanem nemzeti múzeum, és ezt az oldalát erősíti, hogy vállaltan megemlékezik az 1993-as támadásról (a bomba egy darabján keresztül), illetve a Pentagont ért merényletről és a korábban részletesebben taglalt United 93-as járatról azok emléktárgyain át.

Betty Ong üzeneténél is megfoghatatlanabb Brian Sweeney elbúcsúzó hívásának felvétele. Ezekkel az elemekkel kéne, hogy a múzeum eleget tegyen saját vállalt profiljának,

és az áldozatoknak állítson kegyeletteljes emléket. Fájó ezt mondani, de könnyebb ezt a repülőgépek áldozatain át, hiszen az ő történetük könnyebben megismerhető, mint az ikertornyokban aznap dolgozó háromezer emberé. A múzeum az események rekonstrukciójához kérte el a felvételt Brian özvegyétől, azonban ő csak úgy bocsátotta rendelkezésükre, ha a férje életéről is megemlékeznek, nem csak a haláláról. Brian felesége nem akarta, hogy férje emléke csak az amerikai történelem egy darabja legyen. Mégis, kérdéses, hogy ez az intim emlék, Brian halálát percekkel megelőző utolsó, szereteteihez intézett szavai mire használhatóak fel, lehetnek-e a nemzeti emlékezet darabjai.

„Jules, this is Brian listen, I’m on an airplane that’s been hijacked. If things don’t go well, and it’s not looking good, I just want you to know I absolutely love you, I want you to do good, go have good times, same to my parents and everybody, and I just totally love you, and I’ll see you when you get there. Bye, babe. I hope I call you.”

További tervek és a téma feldolgozottsága

A témában átfogó kötetek leginkább urbanisztikai szemszögből íródtak⁶¹, de a mentés történetéről is született már összefoglaló kötet⁶². New York polgármestere hivatalos kiadványt is megjelentetett az emlékműről és történetéről.⁶³ Viszont hozzá kell tenni, hogy több mindent újra lehet gondolni az események tükrében az amerikai szociológiai és antropológiai témában, így szinte az összes új esszé címe elé odailleszthető a „post 9/11” bővítés. Ennek értelmében bővelkedik a téma megközelítésekben, de lényegéből adódóan Journal of 9/11 Studies és az American Antropologist cikkezik a legtöbbet erről a kérdésről. Komparatív összehasonlítások is léteznek már⁶⁴ ugyan, de érdemes lenne még továbbgondolni őket. A magam részéről tervezem az összes 9/11-es emlékmű áttekintését, de érdemes lenne összevetni őket a nemzeti narratíva okán háborús emlékművekkel, az áldozati narratíva kapcsán pedig a holokauszttal. A legpontosabb képért a közéletről a New York Times archívumát kéne végigböngészni, hisz a lap rendszeresen cikkezett az újraépítés szakaszairól. A 2013. októberében végzett helyszíni megfigyelésem eredményeit bővebben is tervezem a dolgozatba belefoglalni, és a helyszínen gyűjtött forrásokat (kiadványok, kiállítás-vezető, hivatalos

⁶¹Sorkin2003 Sorkin - Zukin, . 2002

⁶²Langewiesche, William 2002 . Smith, Dennis 2002

⁶³Blais, Allison-Rasic,Lynn – Bloomberg, Michael R. 2011.

⁶⁴Yoneyama, Lisa 2002

monográfia) még alaposabban feldolgozni, illetve az érthetőség kedvéért képmelléklettel kiegészíteni a dolgozatot. Úgy vélem, érdekes lehet, a kívülálló szemszögéből, tulajdonképpen látogatóként vizsgálni a látogatókat. Kutatói munkám számára előny az idegenség, hisz erősítés az objektivitást, ugyanakkor egyértelmű hátrány is „túl európainak”, mi több kelet-európainak lenni, mivel a teljesen más életfeltételek miatt szinte lehetetlen megérteni a terrortámadások mentalitásra gyakorolt hatását. Ugyanakkor az értésre törekedni lehet.

Konklúzió

Összességében elmondhatjuk, hogy nagy nyomás nehezedik az emlékmű létrehozóinak vállára. Egyszerre kell az áldozatoknak és a tragédiának emléket állítani, a hozzátartozók gyászát segíteni, a városi térbe újra bekapcsolni a teret, erősíteni a nemzeti identitást, életben tartani 9/11 emlékét a későbbi nemzedékekben, és mindeközben politikai retorikai eszközként reprezentálni a világnak az USA rettenthetetlenségét. Én úgy látom, a park kiváló lehetőséget rejt a városrehabilitációra, amivel egyelőre nem tud élni, mivel az nem látogatható szabadon, tehát a park funkcióját nem tudja betölteni azon kívül, hogy ott ebédeljék meg a turisták a szendvicseiket. Az emlékmű designja alkalmas arra, hogy emlékezet helyé váljon, ellenben jelenleg kegyeleti szempontok ellátására a korábban felvázoltak alapján képtelen. Ahogy az is kérdéses, képes lesz- e ez a komplexum felvállalni azt a szerepet, hogy a terület újra New York, illetve az amerikai nemzet szimbólumává váljon. Ellenben tudnunk kell, hogy az emlékművek hosszútávon nem hatékonyak a politikai pedagógiára, hisz a politikai állapotok változásával jelentésük is változhat, amely külön vizsgálatok tárgya lehet. Koselleck tézise szerint az egyetlen identitás, amit egy emlékmű szolgálhat, az a halottak identitása, mivel minden politikai és társadalmi identifikáció, amit rajta keresztül meg akarnának ragadni, idővel eltörlésre kerül.⁶⁵

Habár Sturken úgy gondolta, hogy az emlékmű építése a memorializálás hajszája volt⁶⁶, én nem így látom. Azt gondolom, hogy pontosan a pillanatban vagyunk: ritkán adódik lehetőség meglátni, hogyan és mi áron válik az emlékezet történelemmé.

65 Koselleck 2004

66 Sturken 2004

Bibliográfia

Assmann, Jan 1992. A kulturális emlékezet. Atlantisz, Budapest.

Audoin-Rouzeau, Stéphane – Becker, Annette 2007. *1914-1918, az újraírt háború*. L'Harmattan- Atelier, Budapest.

Blais, Allison-Rasic, Lynn – Bloomberg, Michael R. 2011. *A Place of Remembrance: Official Book of the National September 11 Memorial*.

Chanin, Clifford – Greenwald, Alice M. 2013. *The stories they tell. Artifacts from the national september 11 memorial museum*. New York.

Chomsky, Noam 2005. Interjú Noam Chomskyval a Hatalom és terror című filmhez, in

Chomsky, Noam. *Hatalom és terror. Előadások és interjúk 9/11 után*, ford. Roby Tiallac, Független Média Kiadó, 13-45.

Smith, Dennis 2002. *Report from Ground Zero: The Story of the Rescue Efforts at the World Trade Center*. New York: Viking Press.

Garvin Alexander 2005. *Ground Zero: The Rebuilding of a City*. Perspecta, 36, 92-99.

Koselleck, Reinhart 2002. *War memorials: Identity Formations of the Survivors*. In: *The Practice of Conceptual History: Timing History, Spacing Concepts (Cultural Memory in the Present)*. Stanford University Press, 285- 326.

Langewiesche, William 2002 *American Ground: Unbuilding the World Trade Center*. New York: North Point Press.

Low, Setha M. 2004. *The Memorialization of September 11: Dominant and Local Discourses on the Rebuilding of the World Trade Center Site*. *American Ethnologist*, Vol. 31, No. 3, 326-339.

Nora, Pierre 1999. *Emlékezet és történelem között. A helyek problematikája*. Aetas, 3. 146. Onilne: <http://epa.oszk.hu/00800/00861/00012/99-3-10.html>. Letöltés ideje: 2012.05.06. 13.03.

Pótó János 2003. *Az emlékeztetés helyei. Emlékművek és politika*. Budapest.

Thussu, Daya Kasihan 2006. *Televising the „War on Terrorism”: The Myths of Morality*. Anandam P. Kavoori, Todd Fraley (eds.): *Media, terrorism, and theory: a reader*, Rowman & Littlefield, 3-17.

Young, James E. 2004: *Törött sírkövek és zsidó emlékezet Lengyelországban*. In: Erdősi Péter -Sonkoly Gábor szerk.: *A kulturális örökség*. Budapest.

Sorkin, Michael 2003 *Starting from Zero: Reconstructing Downtown New York*. New York: Routledge.

Sorkin, Michael, and Sharon Zukin, eds. 2002 *After the World Trade Center: Rethinking New York City*. New York: Routledge.

Sturken, Marita 2004. The Aesthetics of Absence: Rebuilding Ground Zero. *American Ethnologist*, 31 (3), 311-325.

Yoneyama, Lisa 2002 *Tales of Two Ruins and Beyond: Hiroshima, the World Trade Center, and the Myriad Unnameable Sites of Japan's Military Comfort Stations*. Paper presented at the Annual Meeting of the American Anthropological Association, New Orleans, November 21.

Watts, Linda S. 2009. Reflecting Absence or Presence? Public Space and Historical Memory at Ground Zero. *Space and Culture* 12 (4) 412– 418.

Weber, Samuel 2004: „War,” „Terrorism,” and „Spectacle”: On Towers and Caves, in S.W.: *Theatricality as Medium*, Fordham UP, New York, 326-335.

Felhasznált sajtó

Dailey, Jessica: 9/11 Memorial Uses Green Design to Create a Place of Remembrance. *Inhabitat New York City*. 2012.09.11. Online: <http://inhabitat.com/nyc/911-memorial-uses-green-design-to-create-a-place-of-remembrance>. Letöltés ideje: 2012.12.16. 11.56.

Delozier, Dave: Remembering the pilot, husband, father and hero of Flight 93. Online: <http://www.9news.com/news/article/218725/188/Remembering-the-pilot-husband-father-and-hero-of-Flight-93> Letöltés ideje: 2013.05.19. 17.11.

Dömötör Ági: Acél könnycsepp és Isten keze - hogyan emlékezik szeptember 11-re Amerika? *Origo*. 2011. 09. 11., 12:03. Online: <http://www.origo.hu/kultura/20110909-tiz-eve-tortent-a-szeptember-11-i-terrortamadas-emlekmu-emlekhely.html>. Letöltés ideje: 2012. 12. 16. 12.13.

Gross, Samantha: 9/11 families upset over Ground Zero museum delays. 2012.05.08. 10.19. Online: http://www.msnbc.msn.com/id/47475157/ns/us_news-life/t/families-upset-over-ground-zero-museum-delays/#.UM7i6G_aXcl. Letöltés ideje 2012.12.16. 10.17.

Luongo, Michael T.: 9/11 Memorial: Ground Zero as Dark Tourist Site. 2011.09.05. Online: <http://www.psmag.com/culture/9-11-memorial-ground-zero-as-dark-tourist-site-34277/> Letöltés ideje. 2012.02.06. 12.15.

Nyilas Gergely: Nulláról indulva: emlékmű a Ground Zerónál. Online: http://nol.hu/kulfold/20110910-nullarol_indulva. letöltés ideje: 2012.12.14

Shapiro, Julie: 9/11 Family Members Start Petition to Save World Trade Center Sphere. 2011.02.28. 18.24. Online: <http://www.dnainfo.com/new-york/20110228/downtown/911-family-members-start-petition-save-world-trade-center-sphere>. Letöltés ideje: 2012.02.06. 12.15

A Ground Zero öröksége

FOX News - Rick Leventhal interviews 9/11 WTC witness. 2011.09.11. Online: <http://www.youtube.com/watch?v=07hJhmiWZSY> megtekintés ideje: 2012.12.15. 17.04.

A hozzátartozók nem akarnak medencét a WTC helyére. Origo. Online: <http://www.origo.hu/nagyvilag/20040107ahozzatarozok.html> letöltés ideje: 2012.12.14. 11.53.

A Tükröződő Hiány. 2006. 05. 14.8:31. Online: <http://www.muveszvilag.hu/kepzoomuveszet/hirek/1195>. Letöltés ideje 2012.12.16. 10.17.

A WTC emlékmű alá temetik a tízezer azonosíthatatlan testmaradványt. 2005. 02.23. 20:15. <http://index.hu/kulfold/9110223/>. Letöltés ideje 2012.12.16. 10.20.

Az emlékek őre – a New York-i 9/11 Emlékmű. Online: <http://desztinaciomarketing.hu/1729/az-emlekek-ore-%E2%80%93-a-new-york-i-911-emlekmu/>. Letöltés ideje:2012.02.06. 12.14.

Szeptember 11-ei emlékműveket avattak Magyarországon. 2012.09.11. Online: http://hungarian.hungary.usembassy.gov/event_09112012.html. Letöltés ideje: 2012. 12. 16. 12.13.

<http://www.911memorial.org/> Letöltés ideje: 2012.12.14. 11.53

<http://www.911memorial.org/design-competition>. Letöltés ideje 2012.12.16. 10.17.

<http://www.911memorial.org/about-memorial>. Letöltés ideje: 2012.12.14. 11.53.

<http://www.911memorial.org/museum>. Letöltés ideje 2012.12.16. 10.17.

<http://www.911memorial.org/> Letöltés ideje: 2012.12.16.12.20

<http://www.honorflight93.org/> Letöltés ideje: 2013.05.19. 17.06.

www.teachhub.com/911-memorial-video-writing-prompts 2013.05.19. 22.14.